

BEQIR META**MINORITETI BULLGAR (MAQEDONAS)
NË VITET 1925-1939****Gjendja e minoritetit bullgar / maqedonas
dhe politika e qeverisë shqiptare ndaj tij**

Minoriteti bullgar gjatë periudhës së A. Zogut njohu një zhvillim të qetë dhe paqësor të identitetit të tij etnik e kulturor. Marrëdhëniet me qeverinë shqiptare ishin përgjithësisht të mira. Ky minoritet, i cili sot quhet minoriteti maqedonas atëherë vetëquhej bullgar ose bullgarofon. Gjithashtu, nga qeveria shqiptare dhe nga organizmat ndërkombëtarë ai quhej me të njëjtin emër. Kjo lidhet me faktin se ende nuk ishte krijuar kombi dhe shteti maqedon.

Qeveria shqiptare tregoi deri diku një predispozicion pozitiv ndonëse kishte pak mundësi për të shtuar shkollat bullgare. Prandaj pati një sërë arritjesh në këtë drejtim por edhe vështirësitë ishin të dukshme. Kështu nuk u plotësua një kërkesë e pleqësisë së katundit Vernik për hapjen e një shkolle të tillë. Arsyeja ishte se mungonin mësuesit që të jepnin mësimet në gjuhën bullgare por edhe ngaqë nevojë parësore konsiderohej mësimi i gjuhës zyrtare nga fëmijët e këtij fshati¹. Prefektura e Korçës propozoi që në Vernik të çelej një shkollë shtetërore shqiptare dhe një mësues të jepte orë mësimi në gjuhën bullgare². Të pakënaqur nga kjo ofertë, iniciatorët e kësaj kërkesë, Simon Iliev e Nako Dhimitri Pisoderi i dërguan një telegram legatës bullgare në Tiranë në të cilin kërkonin çeljen e shkollës bullgare. Autoritetet shtetërore nuk e toleruan këtë veprim dhe i internuan ata në Berat³.

Në vitin 1928, popullsia e katundeve bullgarofone kërkoi që kishat e saj të merrnin një karakter bullgar. Disa djem hynë natën në kishën e Vernikut dhe fshinë emrat e shenjtoreve që ishin shkruar në greqisht në

¹ Arkivi Qendror Shtetëror i Shqipërisë (më tej: AQSH), Fondi (më tej: F.) MPB, viti (më tej: V.) 1925, dosja (më tej: D.) 461, fl. 5. MA drejtuar MPB, 6 shkurt 1925.

² *Po aty*, F. MPB, V. 1925, D. 91, fl. 12-13. Prefektura e Korçës drejtuar MPB, 27 shkurt 1925.

³ *Po aty*.

kohën e pushtimit grek. Ata deklaruan se dëshironin që emrat të shkruheshin bullgarisht dhe, në qoftë se kjo nuk do të lejohej, të shkruheshin në gjuhën shqipe⁴.

Në vitin 1929, disa bullgarë të lindur në katundet bullgarofone dhe që banonin në Sofje formuan një shoqëri me emrin “Sveti Jovan Krestitel”, me qëllim që të ndihmonin bullgarët e Shqipërisë për të hapur shkolla e kisha dhe për t’i furnizuar me librat e nevojshme. Në fakt kjo shoqëri nuk ishte gjë tjetër veçse një formë e re e shoqërisë “Debra” (Dibra) dhe një degë e Komitetit Maqedonas⁵.

Zhvillimi i arsimit amtar në fshatrat bullgarofone ishte në një nivel më të ulët se sa në minoritetet e tjera kombëtare në Shqipëri. Shkaqet e kësaj situate ishin komplekse por, kryesore ishin kapacitetet e kufizuara intelektuale të kësaj popullsie të varfër fshatare për të siguruar kuadrin arsimor. Në vitin 1929 në 11 fshatrat bullgarofone të prefekturës së Korçës (Zaroshka 180 banorë, Lajthiza 70 banorë, Shulini 430 banorë, Posteci 510 banorë, Gollomboçi 380 banorë, Bezmishti 290 banorë, Gorica 305 banorë, Cerja 98 banorë, Shejvci 20 banorë, Zagradeci 50 banorë dhe Verniku 484 banorë) kishte 3 shkolla, në Gollomboç, Pustec e Vernik. Vetëm tre mësues të këtij qarku dinin të flisnin gjuhën bullgarë⁶. Inspektoria e arsimit të Korçës propozoi çeljen e tri shkollave të reja në Bezmisht, Shulin dhe Zaroshkë me qëllim që të kënaqej popullsia vendase. Ajo dëshironte të krijonte një imazh më të mirë se sa shteti serb dhe ai grek të cilët kishin kundërshtuar arsimin bullgar. Prirja për të favorizuar arsimin e kësaj pakice në gjuhën amtare fuqizohej edhe më tepër, sepse këto fshatra kishin shprehur gjithmonë dëshirën që të ishin pjesë e Shqipërisë⁷.

Megjithëkëtë qeveria bullgare nuk ishte e kënaqur. Ajo u ankua se bullgarofonët e Shqipërisë në prefekturën e Korçës nuk ishin lejuar të çelnin shkolla fillore bullgare ndërsa grekofonët kishin shumë liri në këtë fushë⁸. Ministria e Arsimit informonte Ministrinë e Punëve të Jashtme se

⁴ *Po aty*, F. MPB, V. 1928, D. 42, fl. 9. Komanda e Përgjithshme e Xhandarmërisë drejtuar MPB, 24 prill 1928.

⁵ *Po aty*, F. MA, V. 1929, D. 134, fl. 2. Legata e Shqipërisë Sofje drejtuar MPJ, 3 qershor 1929.

⁶ *Po aty*, F. MA, V. 1929, D. 76, fl. 4. Inspektoria e Arsimit Korçë drejtuar MA, 31 tetor 1929.

⁷ *Po aty*.

⁸ *Po aty*, fl. 5. MPJ drejtuar MA, 16 dhjetor 1929.

ishite e gatshme të shqyrtonte menjëherë çdo kërkesë të këtyre fshatrave por shtonte se ende nuk ishte bërë ndonjë e tillë për hapjen e shkollave bullgare nga katundet bullgarofone⁹.

Ministria e Jashtme e udhëzoi legatën shqiptare në Sofje se pikat 5,6,7 të notës së MPJ të Bullgarisë të 14 dhjetorit 1929 kishin të bënin me çështje tërësisht të brendshme të shtetit shqiptar dhe një qeveri, me ndërgjegjen e pavarësisë së saj, nuk mund ta toleronte, në asnjë mënyrë, ndërhyrjen e një fuqie të huaj. Megjithëkëtë qeveria shqiptare, duke dashur të tregojë vullnetin e saj të mirë dhe trajtimin miqësor që u rezervonin autoritetet shqiptare si nënshtetasve bullgarë ashtu dhe bullgarëve që ishin nënshtetas shqiptarë, kërkonte që të informohej Sofja se bullgarët, nënshtetas shqiptarë, që ishin arrestuar në katundin Vernik nuk ishin arrestuar sepse kishin fshirë shkronjat greke dhe i kishin zëvendësuar me shkronja bullgare por sepse ata kishin hyrë natën në kishë, duke thyer portën dhe ky veprim ishte në kundërshtim me ligjet e shtetit shqiptar¹⁰.

Qeveria shqiptare kishte një vullnet pozitiv për çeljen e shkollave bullgare por ajo ndeshte vështirësi, veçanërisht në sigurimin e kuadrit mësimor. Kështu në fshatrat Shulin, Pustec e Gollomboç funksiononin shkolla shqipe. Në këto shkolla gjuha bullgare nuk jepej vetëm për arsyen se mungonin mësuesit e përshtatshëm që mund ta jepnin atë. Qeveria u kishte akorduar bursë në Shkollën Normale të Elbasanit dy bullgarofonëve dhe po priste që t'i emëronte ato si mësues të gjuhës bullgare në këto shkolla¹¹.

Në vitin 1931, banorët e Goricës i kërkuan Ministrisë së Arsimit çeljen e një shkolle bullgare dhe u ankuan se fshati i tyre nuk kishte as shkolla shqipe, megjithëse kishte një godinë shumë të mirë për shkollë¹². Ndërsa delegatët bullgarë që kishin marrë pjesë në “Javën Ballkanike” bënë një deklaratë shumë miqësore për Shqipërinë. Ata deklaruan se qarqet kompetente në Tiranë kishin premtuar që çështja e shkollave dhe e

⁹ *Po aty*, fl. 6. MA drejtuar MPJ, 31 dhjetor 1929.

¹⁰ *Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme* (më tej: *AMPJ*), V. 1930, D. 191. MPJ drejtuar Legatës Shqiptare në Sofje, 17 janar 1930.

¹¹ *Po aty*, V. 1930, D. 288, fl. 11. MA drejtuar MPJ, 21 maj 1930.

¹² *AQSH*, F. MA, V. 1931, D. 31, fl. 2. Lutje e fshatrave të Goricës drejtuar MA, 27 janar 1931.

kishave bullgare do të zgjidhej, gjë që do të konsolidonte edhe më tej marrëdhëniet midis dy vendeve¹³.

Në vitin 1931, dukej qartë se gjendja e shkollave në fshatrat bullgare ishte përmirësuar por, kishte ende shumë punë për të bërë. Në një raport të Ministrisë së Arsimit kjo gjendje paraqitej si më poshtë:¹⁴

A. Qarku i Korçës

1. Goricë-45 nxënës, ndërtesa shkollore e mirë, shkolla ishte hapur në vitin 1925-1926;

2. Bezmishta-20 nxënës, nuk kishte ndërtesë shkollore, nxënësit kishin vazhduar shkollën në Goricë;

3. Pusteci - 55 nxënës, ndërtesa e mirë, shkolla ishte çelur më 1929-1930;

4. Shulini - 30 nxënës, s'kishte ndërtesë, nxënësit kishin vazhduar shkollën në Pustec;

5. Lajthizë - 8 nxënës, s'kishte ndërtesë shkollore, nxënësit kishin vazhduar shkollën në Pustec;

6. Zaroshka - 10 nxënës, s'kishte ndërtesë shkollore, nxënësit kishin vazhduar shkollën në Pustec;

7. Gollomboç - 35 nxënës, ndërtesa e shkollës ishte e mirë, shkolla vijonte të ishte e çelur.

B. Qarku i Bilishtit

8. Cerja-20 nxënës, ndërtesa e shkollës në gjendje jo shumë të mirë, më parë s'kishte pasur shkollë, por në këtë kohë kishte shkollë private.

9. Vernik-35 nxënës, ndërtesa e shkollës në gjendje të mirë, shkolla kishte funksionuar në vitet 1929-1930, por në këtë kohë nuk funksiononte.

Por, kjo situatë reflektohej tërësisht në një sens negativ në relacionet e legatës bullgare në Tiranë. Ajo i dërgonte një relacion qeverisë së Sofjes në të cilin jepeshin këto të dhëna për popullsinë bullgare dhe për gjendjen e shkollave dhe kishave të saj:

¹³ AMPJ, V. 1931, D. 197, fl. 1. Legata Shqiptare në Sofje drejtuar MPJ, 4 maj 1931.

¹⁴ AQSH, F. MA, V. 1931, D. 31, fl. 1. Pasqyrë mbi shkollat minoritare në Shqipëri në vitin shkollor 1930-1931.

Qyteti	Familje	Anëtarë	
Tiranë	15	68	Nuk ka bullgarë, nuk ka as kishë as shkollë
Shkodër	20	85	
<i>I. Rrethi i Dibrës:</i>			
Kërçishtë	22	112	popullsi e pastër bullgare
Erbel	15	70	ka edhe popullsi shqiptare
Pasink	12	63	7 familje torbeshe
Toçep	1	3	50 torbeshë
Ostreni i Vogël	14	69	60 torbeshë
Vërmica	38	191	popullsi shqiptare
Trebica	6	31	450 torbeshë
Gjinevicë	21	98	25
Klenjë	29	112	3
Steblovë	10	44	7
<i>II. Rrethi i Strugës:</i>			
Fshati Lin	15	73	20
<i>III. Rrethi i Prespës:</i>			
Qyteti Bilisht	30	143	
Fshati Vërnik	70	328	
Tumenencë	40	281	
Gllomboç	45	290	
Gorica e Vogël	5	29	
Shulin	37	215	
Pustec	70	505	
Liska	15	118	
Zërnovcë	20	143	
Cërvë	15	112	
<i>IV. Rrethi i Korçës</i> <i>Boboshticë, Drenovë</i>			
	300		

Boboshtica dhe Drenova cilësoheshin si dy fshatra të pastra bullgare. Thuhej se Dërnovë (Drenova) kishte 75 familje bullgare të cilët e kishin humbur identitetin kombëtar, por që e flisnin shumë mirë gjuhën bullgare me një dialekt të vjetër bullgar.

Gjithsej - në tre qytete dhe 19 fshatra pa Boboshticën dhe Drenovën ishin 560 familje dhe 3.154 banorë.

Legata bullgare pohonte se askund në Shqipëri nuk kishte shkollë bullgare, e as kishë bullgare. Vetëm në fshatin Tumenencë thuhej se

kishte një klerik të cilin e paguante Ministria dhe, në Tiranë ishte një mësues, i cili gjithashtu paguhej nga Ministria por nuk kishte nxënës.¹⁵

Viti 1932 filloi me një ngjarje të bujshme pozitive në marrëdhëniet shqiptaro-bullgare. Në zbatim të vendimit të marrë në Konferencën Ballkanike joqeveritare* të Stambollit, që shtetet pjesëmarrëse të arrinin marrëveshje dypalëshe për të zgjidhur çështjet midis tyre, përpara se të nënshkruhej Pakti Ballkanik, delegacionet kombëtare joqeveritare bullgare e shqiptare dhanë të parët shembullin për jetësimin e këtij rekomandimi. Më 9 janar 1932, delegacioni shqiptar, i kryesuar nga Mehmet Konica dhe ai bullgar, i kryesuar nga Janko Sakazoff, nënshkruan në Sofje një protokoll¹⁶ sipas të cilit të dy delegacionet njihnin juridikisht ekzistencën e pakicave shqiptare e bullgare në vendet e tyre dhe angazhoheshin të ndërmytesonin pranë qeverive të tyre që ato të hapnin dhe të mbanin shkolla shqipe dhe bullgare, në ato fshatra ku popullsia shqiptare dhe bullgare ishte predominante. Në këto shkolla mësimet do të zhvilloheshin në gjuhën amtare të pakicave, ndërsa gjuha zyrtare ishte e detyrueshme. Gjithashtu qeverive përkatëse do t'u kërkohesh që në ato shkolla bullgare ose shqiptare, ku mësonin mjaft nxënës të pakicës shqiptare ose bullgare, të jepeshin orë mësimi të gjuhës së pakicës përkatëse.

Çështja e statusit të kishave bullgare që ndodheshin në tokën shqiptare u la që të diskutohesh në një takim të ardhshëm. Delegacionet do të nxisnin qeveritë e tyre që të realizonin shkëmbimin e lirë të çdo lloj botimi prej të dyja palëve, përveç atyre botimeve që ndaloheshin nga ligjet e dy shteteve. Gjithashtu, në këtë protokoll, të dy delegacionet angazhoheshin të nxisnin qeveritë e tyre për nënshkrimin e një pakti

¹⁵ *Централен Државен Архив-България* (Arkivi Qendror Shtetëror i Bullgarisë), Фонд (Fondi) 176К, опис (Dosja) 32, архивска единица (Dokumenti) 80, листа (fleta) 1. (Lista e vendbanimeve në Shqipëri me popullsi bullgare është hartuar nga diplomacia bullgare në Tiranë (pa vit) sipas të gjitha gjasave midis viteve 1930-1932. Emërtimi i vendbanimeve mund të mos jetë i saktë, andaj kërkohet korrigjim.

* Konferencat joqeveritare ballkanike kishin si qëllim të diskutonin problemet midis vendeve të rajonit për arritjen e një "Pakti Ballkanik", i cili nuk ishte një pakt midis shteteve, por midis intelektualëve përfaqësues të këtyre vendeve, të cilët kishin si qëllim t'i hapnin rrugën mirëkuptimit ballkanik dhe një bashkëpunimi shtetëror në të ardhmen. Megjithatë duhet theksuar se ishin qeveritë e vendeve ballkanike ato që përcaktuan përbërjen e këtyre delegacioneve.

¹⁶ *AMPJ*, V. 1932, D. 149, fl. 2-3. Protokoll i Final i delegacioneve joqeveritare shqiptare e bullgare, nënshkruar në Sofje, më 9 janar 1932.

miqësie, arbitrazhi dhe mossulmimi dhe për nënshkrimin e marrëveshjeve tregtare. Sipas komenteve të shtypit shqiptar, ky protokoll nuk do të kishte fuqi në rastin e një sulmi nga një fuqi joballkanike¹⁷. Gjatë vizitës në Sofje, Mehmet Konica u pranua në audiencë nga kryeministri Mushanoff dhe nga Mbreti Boris.

Delegacioni bullgar kërkoi që të bënte bisedime për nënshkrimin e një marrëveshjeje të ngjashme edhe me delegacionin serb, mirëpo ndërhyri qeveria serbe e cila bëri që këto negociata të shtyeshin për një kohë të pacaktuar¹⁸.

Lajmin për arritjen e marrëveshjes midis delegacioneve joqeveritare, shqiptare e bullgare e konfirmonte edhe legata shqiptare në Sofje, e cila nënvizonte se të dy delegacionet pranuan ekzistencën e pakicave shqiptare e bullgare në vendet e tyre dhe morën përsipër t'u rekomandonin qeverive përkatëse çeljen e shkollave minoritare në katundet e viset e banuara prej këtyre pakicave. Delegacioni bullgar ishte përpjekur të diskutonte edhe disa kërkesa të tjera që bullgarët kishin kundrejt shtetit shqiptar por, me propozimin e palës shqiptare, ky diskutim u la për një takim tjetër¹⁹.

Shtypi bullgar i bëri jehonë pozitive kësaj marrëveshjeje. Gazeta gjysmë zyrtare "La Bulgarie", më 11 janar 1932 dhe gazeta "Zname", organ i Partisë Demokratë Bullgare, duke i bërë jehonë pozitive marrëveshjes, shkruanin se marrëveshja kishte provuar vlerësimin që kishte bërë, 17 vjet më parë, një politikan i njohur bullgar, i cili kishte deklaruar se vetëm dy popuj kishin simpati për bullgarët dhe këta ishin hungarezët dhe shqiptarët. Në shtypin bullgar evokohej miqësia tradicionale e të dy popujve dhe vihej në dukje se në Lidhjen Ballkanike, Bullgaria, ndryshe nga serbët dhe grekët, kishte kërkuar krijimin e një Shqipërie të pavarur²⁰. Gjithashtu, shtypi bullgar nënvizonte faktin se këto dy kombe ishin të vetmit, trojet e të cilave ishin copëtuar, 25% e kombit bullgar dhe 50% e kombit shqiptar kishin mbetur në zotërimin e huaj dhe nuk kishin as të drejtat më elementare të jetës njerëzore. Pasi vlerësonte politikën e dy shteteve që nuk kishin parashtruar kërkesa për

¹⁷ "Marrëveshja e Sofjes midis Shqipërisë e Bullgarisë për çështjen e pakicave", në *Ora*, Tiranë, më 15 janar 1932.

¹⁸ Po aty.

¹⁹ *AMPJ*, V. 1932, D. 72, fl. 45. Legata shqiptare-Sofje drejtuar MPJ-Tiranë.

²⁰ "Bullgarët flasin për lidhje midis Shqipërisë dhe Bullgarisë", në *Ora*, Tiranë, më 21 janar 1932.

revizionimin e kufijve, gazeta “Ora” i referohej deklaratës së M. Konicës në Konferencën e Stambollit, i cili kishte thënë: “Zbatoni kërkesat për minoritetet dhe ne do ta nënshkruajmë me symbyllur Paktin Ballkanik”, duke e vlerësuar atë si kyçin e zbutjes së marrëdhënieve në Ballkan që ishte edhe në favor të shteteve të tjera ballkanike²¹.

Shqiptarët e Bullgarisë e përshëndetën nënshkrimin e kësaj marrëveshjeje. Federata “Dëshira” e konsideroi atë si një hap të parë në rrugën e marrëveshjes ballkanike²². Pas nënshkrimit të marrëveshjes, legata shqiptare në Sofje informoi qeverinë shqiptare se identifikimi i shqiptarëve në Bullgari ishte i vështirë dhe një çështje delikate, sepse një pjesë e tyre ishte bullgarizuar, një pjesë tjetër, me origjinë nga viset shqiptare në Jugosllavi, kishte frikë të deklaronte identitetin e saj shqiptar. Legata informonte se në Bullgari mund të kishte 25.000-40.000 shqiptarë²³.

Më vonë legata shqiptare e Sofjes informoi MPJ se në Bullgari kishte 726 vetë të regjistruar si shtetas shqiptarë dhe 7724 shqiptarë që ishin me nënshtetësi jugosllave. Një pjesë tjetër e shqiptarëve me nënshtetësi jugosllave konsideroheshin prej autoriteteve bullgare si maqedonas. Gjithashtu në Bullgari banonin edhe mjaft shqiptarë që kishin nënshtetësinë bullgare. Po të llogariteshin së bashku të gjitha këto kategori, numri i shqiptarëve në Bullgari mund të arrinte mbi 20.000 vetë²⁴.

Ministria e Jashtme e udhëzoi legatën në Sofje që të jepej informacion i detajuar mbi numrin e shqiptarëve që ishin emigrantë në Bullgari dhe që i përkisnin kolonisë shqiptare dhe numrin e shqiptarëve që ishin autoktonë në këtë vend²⁵. Në përgjigje të këtij udhëzimi, legata e Sofjes informoi se shqiptarët autoktonë të vendosur prej disa shekujsh në Bullgari ishin ata të katundit Mandrica, numri i të cilëve arrinte në 450-500 vetë²⁶.

Nga pikëpamja sasiore e pakicave që përfitonin prej kësaj marrëveshjeje nuk mund të thuhet se ajo kishte ndonjë vlerë të konsiderueshme. Po kështu ajo nuk kishte ndonjë rëndësi të madhe as nga

²¹ Po aty.

²² AMPJ, V. 1932, D. 149, fl. 7. Deklaratë e Federatës “Dëshira”, Sofje.

²³ Po aty, fl. 8. Legata shqiptare në Bullgari drejtuar MPJ-Tiranë, 25 janar 1932.

²⁴ Po aty, fl. 9. Legata shqiptare në Bullgari drejtuar MPJ-Tiranë.

²⁵ Po aty, fl. 14. MPJ drejtuar legatës në Sofje, 10 qershor 1932.

²⁶ Po aty, fl. 20. Legata shqiptare në Sofje drejtuar MPJ-Tiranë, 29 tetor 1932.

pikëpamja e interesave politike që dy shtetet kishin për grupet e pakicave respektive. Megjithëkëtë marrëveshja ishte një model i frymës së tolerancës dhe mirëkuptimit, e cila mund të shërbente si një nxitje për të përmirësuar, deri diku, pozitën e minoriteteve në vendet e tjera ballkanike, duke angazhuar në këtë proces organizata joqeveritare por që kishin influencë në qeveritë e tyre.

Por, marrëveshja u prit shumë keq nga shtypi dhe opinioni nacionalist i vendeve fqinje. Protokollit shqiptaro-bullgar u sulmua ashpër nga shtypi grek dhe jugosllav, i cili e cilësoi atë si një intrigë që do të kishte si efekt dështimin e përpjekjeve për bashkimin ballkanik. Gazeta “Vreme” e Beogradit shkruante se Shqipëria dhe Bullgaria, me bisedime të fshehta e të dyshimta midis tyre, janë përpjekur të nxjerrin pengesa në procesin e afrimit të popujve ballkanikë. Gazeta zyrtare greke “Messenger d’Athens” shkruante se ky protokoll ishte “një akt tradhëtie i qepur me penj të bardhë”²⁷. Delegacioni serb i drejtoi një protestë kryetarit të Konferencës Ballkanike kundër Protokollit bullgaro-shqiptar, në të cilën shkonte gjer atje sa të mos u njihete të dyja palëve të drejtën të marrin vendime të tilla²⁸.

Meqë shtypi serb mohoi ekzistencën e pakicës bullgare në Shqipëri (“La Macedoine”, 15 janar 1932), qeveria shqiptare botoi këtë statistikë të hollësishme të vitit 1913 të fshatrave bullgarofone dhe institucioneve të tyre kulturore²⁹:

Emri i fshatit	Numri i shtëpive	Numri i banorëve	Mësues	Nxënës	Kisha	Manastire
1. Vernik	95	469	2	52	1	1
2. Tzernë	25	200	-	-	1	1
3. Zarnovsko	16	106	-	-	-	-
4. Lesko	8	85	-	-	-	-
5. Pustec	65	499	1	30	1	1
6. Shahin	23	375	1	20	1	-
7. Glatebatshani	33	319	1	25	1	-
8. Gorna Gorica	33	404	1	27	1	-
9. Goricë e Epërme (Douma)	5	67	-	-	-	-
10. Tumenec	23	220	1	12	1	1

²⁷ Protokollit bullgaro-shqiptar dhe Pakti Ballkanik, në *Besa*, Tiranë, 17 mars 1932.

²⁸ Po aty.

²⁹ *AQSH*, F. MA, V. 1932, D. 110, fl. 13.

11. Biglica	20	106	1	13	-	-
12. Boboshticë	250	1471	-	-	-	-
13. Drenovë	140	678	-	-	-	-
14. Lin	65	325	1	62	1	1
15. Arbele	38	190	1	15	1	1
16. Deovolani	10	69	-	-	1	-
17. Obaki	25	125	1	13	1	1
18. Makellarë	32	160	-	-	1	1
19. Kerçishte	45	245	1	30	1	-
20. Verbicë	37	196	1	18	1	-
21. Malestrani	30	189	-	-	-	-
22. Golemi Ostrelzi	12	60	-	-	-	-
23. Pasinkë	12	56	-	-	-	-
24. Tucep	10	60	-	-	-	-
25. Trebisht	10	75	-	-	-	-
26. Klenjë	40	286	1	29	1	-
27. Gunec	35	176	1	21	1	-
28. Sebisht	45	180	1	30	1	1
29. Stenlevë	40	224	1	28	1	1

Gjithashtu qeveria shqiptare bëri një regjistrim të plotë të popullsisë bullgarofone në Shqipëri e cila paraqitet si më poshtë:³⁰

Prefektura e Korçës

Fshati Vernik	83 shtëpi	402 banorë
Fshati Cerje	14 shtëpi	190 banorë
Fshati Pustec	74 shtëpi	596 banorë
Fshati Goricë	62 shtëpi	558 banorë
Fshati Shulin	39 shtëpi	531 banorë
Fshati Bezmisht	46 shtëpi	303 banorë
Fshati Gollomboç	39 shtëpi	409 banorë
Fshati Zaroshkë	16 shtëpi	154 banorë
Fshati Lajthizë	10 shtëpi	93 banorë
Pogradec (qytet)	4 shtëpi	22 banorë
Fshati Lin	61 shtëpi	162 banorë

3420 banorë

³⁰ AMPJ, V. 1932, D. 149, fl. 11. Lista e katundeve ku ka bullgarofonë.

Prefektura e Dibrës

Fshati	Shtëpi ortodokse	Banorë	Shtëpi myslimane	Banorë
Vernik	40	192	0	0
Trebisht-Muqino	0	0	77	336
Trebisht-Çelepi	5	30	73	816
Trebisht i Epër	1	9	205	918
Gjinovec	23	101	60	775
Klenjë	31	112	60	314
Steblevë	10	42	120	697
Ostren i Madh	0	0	179	860
Ostren i Vogël	14	69	103	537
Tuçep	1	5	47	414
Lladëmiricë	0	0	82	380
Radovesh	0	0	64	284
Lejçan	0	0	115	552
Smonelik	0	0	49	242
Herbel	23	92	24	107
Kërçishti Epërm	19	81	15	76
Gjithsej		773		7841

Në raportin shoqëruar të këtij regjistrimi vihej në dukje se myslimanët e qarkut të Dibrës, megjithëse flisnin bullgarisht, e konsideronin veten e tyre shqiptarë dhe nuk donin të konsideroheshin si pakicë bullgarofone³¹.

Në vitin shkollor 1931-1932 vërehej edhe një rritje e numrit të nxënësve të shkollave bullgarofone në qarkun e Korçës. Gjendja e tyre ishte si më poshtë:³²

Fshati	Numri i popullsisë	Numri i nxënësve
1. Goricë	500	50
2. Bezmisht	200	25
3. Gollomboc	450	54
4. Pustec	550	68
5. Shulin	420	50
6. Lajthizë	70	14
7. Vernik	400	50
8. Cerje	120	19
9. Zaroshkë	110	19

³¹ *Po aty.*

³² *AMPJ*, fl. 9, 11. Inspektoria e Arsimit Korçë drejtuar MA, 21 janar 1932.

Në vitin 1935, nga një statistikë e Ministrisë së Brendshme, jepej kjo popullsi bullgarofone rezidente në Shqipëri³³:

Bashkia Korçë	23 vetë
Pogradec	19 vetë
Tushemisht	3 vetë
Vernik (N/P. Bilisht)	402 vetë
Cerje	190 vetë
Bezmisht	303 vetë
Gollomboc	409 vetë
Goricë	558 vetë
Lajthizë	93 vetë
Pustec	596 vetë
Shulin	531 vetë
Zaroshkë	154 vetë

Në statistikat e Ministrisë së Punëve të Brendshme jepeshin të dhëna edhe për popullsinë e prefekturës Dibër, që flisnin përveç shqipes edhe gjuhën bullgare sipas përkatësisë së saj fetare³⁴.

	Ortodoksë	Myslimanë
Vernik	192	
Trebisht (Muqino)	-	336
Trebisht (Çelepi)	30	816
Trebisht i Epërm	9	918
Gjinovec	101	775
Klenjë	212	314
Steblevë	42	697
Ostren i Madh	0	860
Ostren i Vogël	69	537
Tuçep	5	214
Llademirice	0	380
Radovesh	0	284
Lejçan	0	552
Smanllenik	0	242
Herbel	92	107
Kerçishti Epërm	81	76

³³ *AQSH*, F. MPB, V. 1935, D. 310.

³⁴ *Po aty*.

Por myslimanët e qarkut të Dibrës megjithëse, krahas shqipes, flisnin edhe gjuhën bullgare, e konsideronin veten e tyre si shqiptarë dhe nuk donin të konsideroheshin si pakicë bullgare³⁵.

Gjatë viteve 1936-1937 në minoritetin bullgar nuk pati ndonjë zhvillim të veçantë. Ai vijoi të trajtohej me dashamirësi nga qeveria shqiptare. Këtë gjë e pranonte edhe gazeta bullgare "Posledna Posta" e cila, megjithëse e ekzagjeronte numrin e bullgarëve, duke e çuar në 56.000 veta, pranonte se "bullgarët në Shqipëri gëzonin gjithë kujdesin e autoriteteve shqiptare, ishin trajtuar gjithmonë mirë dhe kishin lirinë që të ndërtonin kisha e shkolla por nuk kishin mjetet e duhura"³⁶.

Incidenti i Goricës

Ndonëse gjatë periudhës së A. Zogut u ndoq një politikë miqësore kundrejt minoritetit bullgarofon, në vitin 1932 ndodhi një ngjarje që shqetësoi këtë pakicë por edhe qeverinë shqiptare. Pikërisht në kohën kur delegacionet shqiptare e bullgare dhanë një mesazh shumë pozitiv edhe për kombet e tjerë të rajonit, ndodhi një ngjarje e pakëndshme, e cila e prishi disi atmosferën e krijuar. Midis bujqve të fshatit Goricë dhe pronarit të tyre Maliq Frashëri shpërtheu një konflikt pronësie. Mosmarrëveshjet kishin të bënin me pagesën e detyrimeve ndaj pronarit dhe me pronësinë e kullotave dhe pyjeve të fshatit. Qysh në fillim të këtij konflikti autoritetet shtetërore shqiptare ndërhyjnë për të nxitur mirëkuptimin dhe për të arritur në një "modus vivendi" e për t'i pajtuar të dyja palët³⁷. Por goricarët këmbëngulën në kërkesat e tyre dhe çështja shkoi në gjyq. Shkaktar për këtë qëndrim ishte sekretari i legatës bullgare në Tiranë, Minkoff. Ai, siç i pohoi përfaqësuesi bullgar Mintcheff, Dhimitër Beratit, "u kishte hapur syrin fshatarëve të Goricës, të cilët besuan se qeveria bullgare do t'u jepte para për të blerë tokat e Maliq Frashërit"³⁸. Mirëpo qeveria bullgare nuk mori përsipër ta paguante këtë shumë. Nga ana tjetër, gjykata mori vendim në favor të pronarit, Maliq Frashëri.

³⁵ *Po aty*.

³⁶ *AQSH*, F. MPB, V. 1937, D. 110. Përkthim i një artikulli të gazetës bullgare "Posledna Posta", 18 nëntor 1937.

³⁷ *AMPJ*, V. 1932, D. 149, fl. 38. MPJ drejtuar legatës së Shqipërisë në Sofje, 16 dhjetor 1932.

³⁸ *Po aty*, fl. 26. Dhimitër Berati drejtuar MPJ, 30 gusht 1932.

Megjithëkëtë, qeveria shqiptare ndërhyri disa herë në mënyrë administrative dhe e pengoi zbatimin e vendimit të gjykatës. Ajo gjithashtu e detyroi pronarin që të tregohej sa më i pajtueshëm. Vlera e çiflikut arrinte në afro një milion fr. ari. Me anë të arbitrazhit, ky çmim u zbrit deri në gjysmën e tij, por bujqit e Goricës nuk pranuan të paguanin më shumë se 240 mijë fr. ari. Kështu që marrëveshja nuk u arrit³⁹.

Pas dështimit të përpjekjeve për arritjen e një marrëveshjeje bujqit e Goricës filluan të përgatiteshin për të emigruar jashtë Shqipërisë. Autoritetet shqiptare ishin të shqetësuara se largimi i goricarëve do të bënte përshtypje të keqe dhe do të dëmtonte imazhin e mirë që kishte shteti shqiptar, si një shtet që ndiqte politika miqësore e korrekte ndaj pakicave.

Në çështjen e Goricës, ndërhyri edhe qeveria bullgare, e cila shprehu pakënaqësinë për vendimin e gjykatës, i cili ndalonte goricarët për të punuar tokat derisa t'i shlyenin detyrimet pronarit. Sekretari i Përgjithshëm i MPJ të Bullgarisë thirri kryetarin e delegacionit shqiptar në Konferencën Ballkanike, Mehmet Konicën dhe e paralajmëroi atë se masat që ishin marrë mund të dëmtonin marrëdhëniet e mira midis dy shteteve⁴⁰. Këto ankesa iu përsëritën edhe legatës shqiptare në Sofje e cila, nga ana e saj, nuk ngurroi të shprehte pakënaqësinë për udhëtimet e dyshimta e të shpeshta të disa maqedonasve, nënshtetas bullgarë dhe anëtarë të Komitetit maqedonas në Shqipëri. Ajo theksonte se ata po përpiqeshin ta bënin Shqipërinë urë dhe bazë operacionesh kundër shteteve fqinje, gjë e cila, pavarësisht nga simpatia që ushqente populli shqiptar për çështjen maqedone, cenonte politikën paqësore dhe korrekte të shtetit shqiptar ndaj fqinjëve⁴¹.

Qeveria bullgare vijoi të ushtronte edhe presion politik mbi shtetin shqiptar. Zyrtarët e MPJ të Bullgarisë e kërcënuan legatën shqiptare në Sofje se do të merreshin masa hakmarrëse kundër shqiptarëve të Bullgarisë nëse nuk gjendej një zgjidhje e kënaqshme për fshatarët e Goricës⁴².

Qeveria shqiptare, gjithmonë me dëshirën që të gjente një zgjidhje të arsyeshme dhe të pajtueshme me interesat e fshatarëve të Goricës, vendosi t'i instalojë ata në toka shtetërore. Ajo ngarkoi prefekturën e

³⁹ *Po aty*, fl. 38. MPJ drejtuar legatës në Sofje, 16 dhjetor 1932.

⁴⁰ *Po aty*, fl. 27. Mehmet Konica drejtuar MPJ -Tiranë, Sofje, 6 shtator 1932.

⁴¹ *Po aty*, fl. 29. Legata Shqiptare Sofje drejtuar MPJ -Tiranë, 13 tetor 1932.

⁴² *Po aty*, fl. 39. Dh. Popa drejtuar MPJ -Tiranë, 21 nëntor 1932.

Korçës të arrinte një marrëveshje me goricarët për instalimin. Për të gjitha këto masa u njoftua edhe përfaqësuesi bullgar në Tiranë⁴³.

Legata shqiptare e Sofjes kërkoi me këmbëngulje që të shmangej emigrimi i goricarëve në Jugosllavi, qeveria e së cilës, me sa dukej, po punonte për t'ia arritur këtij qëllimi. Ministri shqiptar në Sofje, Dhimitër Popa shprehej se “urtësia politike, ndjenjat humanitare dhe interesi jonë i mirëkuptuar impononin që të evitohej emigrimi i tyre në Jugosllavi”. Ai informonte se kësaj çështjeje po i jepnin një rëndësi të madhe në Bullgari, autoritetet e të cilës e lidhnin këtë problem me politikën minoritare ndaj Jugosllavisë e Greqisë. Sofja ishte veçanërisht e shqetësuar ngaqë ikja e goricarëve në Jugosllavi e jo në Bullgari do të ishte për Beogradin një argument i shëndoshë në mbështetje të tezës së njohur jugosllave për ekzistencën e një minoriteti serb në Maqedoninë irredente, “çështje kjo që sundonte politikën e jashtme të këtij shteti”.

Qeveria bullgare i konsideronte sllavët e Korçës si pjesëtarë të racës bullgare me qëllim që të rrëzonte pretendimet e Jugosllavisë se sllavët e Maqedonisë dhe të Jugosllavisë Jugore, përgjithësisht, ishin prej gjaku e race serbe. Prandaj ajo i jepte kësaj një rëndësi të jashtëzakonshme. “Nga ana tjetër, vinte në dukje legata shqiptare, duke patur parasysh se midis çështjes së Kosovës sonë irredente dhe asaj maqedone, de facto, kishte një lidhje solidariteti, është dhe interesi jonë kombëtar, i tërthortë, që të mos u japim rast jugosllavëve ta shfrytëzojnë këtë konflikt në kurrizin dhe në dëmin tonë.” Legata e Sofjes ishte e shqetësuar se qeveria bullgare, nën presionin e Komitetit Maqedonas, mund të merrte masa kundër shqiptarëve të Bullgarisë⁴⁴.

Pas përpjekjeve që bënë autoritetet shqiptare në fillim të vitit 1933, u duk se çështja e goricarëve po merrte një përfundim të pëlqyeshëm. Ministria e Jashtme e Shqipërisë njoftoi përfaqësuesin bullgar Mintcheff se çështja e goricarëve ishte në zgjidhje e sipër dhe se shumica e tyre ishin bindur të mos emigronin nga Shqipëria por të instaloheshin në çifligjet e shtetit. Qeveria dërgoi në Goricë drejtorin e Zyrës Agrare, Salih Vuçiternin për t'i bindur edhe të tjerët të cilët ende mendonin të shpërnguleheshin në Jugosllavi⁴⁵.

⁴³ *Po aty*, fl. 38. MPJ -Tiranë drejtuar legatës në Sofje, 16 dhjetor 1932.

⁴⁴ *Po aty*, fl. 40-42. Legata Shqiptare Sofje drejtuar MPJ, 23 nëntor 1932.

⁴⁵ *Po aty*, fl. 44. MPJ drejtuar legatës në Sofje, 19 mars 1933.

Mirëpo autoritetet bullgare kërkuan që fshatarët e Goricës të instaloheshin në rrethin e Korçës dhe jo në Myzeqe, siç kishte planifikuar qeveria shqiptare. Përveç shqetësimit se këtë çështje do ta shfrytëzonte qeveria jugosllave, drejtori politik i MPJ të Bullgarisë Pavlov përmendi edhe klimën jo të shëndetshme të Myzeqesë. Mirëpo, qeveria shqiptare nuk kishte toka të lira në zonën e Korçës. Diplomatët shqiptarë në Sofje informuan Pavlovin se gjendja e Myzeqesë ishte përmirësuar nga bonifikimet që ishin bërë atje, se malaria ekzistonte në të gjitha viset e Ballkanit dhe se “në këtë rajon qeveria shqiptare kishte vendosur edhe vëllezërit tonë kosovarë”⁴⁶. Pavarësisht këtyre përpjekjeve, as goricarët dhe as qeveria bullgare nuk pranuan instalimin në zonën e Myzeqesë.

Më së fundi, më 22 prill 1933 goricarët emigruan në Jugosllavi. Shtypi jugosllav njoftoi se ata u vendosën në Vardar ku u ishin dhënë shtëpi banimi, vegla dhe toka⁴⁷. Por, disa ditë më vonë konsullata shqiptare në Manastir informoi MPJ, se goricarët ishin vendosur nga autoritetet jugosllave në Mitrovicë të Kosovës⁴⁸.

Ashtu siç pritej, ngjarjen e shfrytëzoi shtypi dhe diplomacia jugosllave, të cilët vinin në dukje se, me gjithë përpjekjet e legatës bullgare në Shqipëri, goricarët refuzuan të emigronin në Bullgari, duke deklaruar se nuk ishin bullgarë por jugosllavë dhe do të shkonin në Jugosllavi. Duke spekuluar me identitetin etnik të goricarëve, gazeta “Novosti” shkruante: “Sjellja e Bullgarisë dhe e Shqipërisë kundrejt pakicave nacionale jugosllave në Shqipëri ka provokuar një lëmsh të pashoq. Ky është sistemi i një politike që bëhet në Ballkan kundër Jugosllavisë. Qeveria shqiptare, pakicën tonë nacionale, e ka njohur si pakicë bullgare dhe i ka dhënë lejen me çel disa shkolla bullgare në Shqipëri, me qëllim që ta shkombëtarizojë elementin tonë”⁴⁹.

Largimi i goricarëve nga Shqipëria zemëroi opinionin publik dhe shtypin bullgar. Kongresi XI i shoqatave maqedonase miratoi një rezolutë e cila kërkonte mbrojtjen e të drejtave etnike e kulturore të bullgarofonëve të Shqipërisë. Kjo rezolutë u botua në shtypin bullgar në mars të vitit 1933⁵⁰.

⁴⁶ *Po aty*, fl. 54. Legata shqiptare në Sofje drejtuar MPJ, 14 mars 1933.

⁴⁷ *Po aty*, fl. 45. Lajm i gazetës “Vreme”, 22 prill 1933.

⁴⁸ *Po aty*, fl. 71. Konsullata shqiptare në Manastir drejtuar MPJ, 5 maj 1933.

⁴⁹ *Po aty*, fl. 73. Përkthim i artikullit të gazetës “Novosti”, 9 maj 1933.

⁵⁰ *Po aty*, V. 1933, D. 162, fl. 8. Rezolutë e Kongresit XI të Rregullt të Shoqatave Maqedone, botuar në shtypin bullgar.

Në këtë atmosferë ndërhyne edhe shoqatat shqiptare në Bullgari. Me anë të një deklarate publike shoqata “Dëshira” e Sofjes protestoi kundër dëbimit të fshatarëve të Goricës prej Maliq Frashërit. Ato pohonin se edhe ata vetë kishin emigruar si rezultat i grabitjes së tokave të tyre dhe kërkuan që goricarët të qëndronin në vatrën e veta e të zbatoheshin sa më parë reforma agrare, në mënyrë që edhe ata të ktheheshin në tokat e stërgjyshërve të tyre⁵¹. Me këtë protestë u bashkuan edhe shqiptarët e Rumanisë të cilët i shprehën pikëpamjet e tyre në gazetën “Shqipëria e Re”. Kjo gazetë shkruante: “Nuk është as e drejtë as e ndershme që populli shqiptar i cili konsiderohet prej të huajve si një popull fisnik dhe mirënjohës, për hatrin e Maliq Beut dhe të disa vetëve që qeverisin sot Shqipërinë, të hyjë në armiqësi me popullin bullgar. Qeveritarët tonë nuk duhet të harrojnë se shqiptarët që punuan për ngritjen e kësaj Shqipërie janë ndihmuar tërë kohën prej shtetit bullgar gjithashtu dhe prej bullgarëve të Maqedonisë. Të mos harrojmë se mbi një milion shqiptarë rrojnë si pakica etnike në shtetet fqinje. Me ç’sy e faqe do të ngrihem ne të kërkojmë të drejta për këta vëllezër, kur, për hatrin e një beu, i ramë në qafë pakicës bullgare në Shqipëri?”⁵²

Në vjeshtën e vitit 1933 edhe një fshat tjetër bullgarofon, Gollomboci kërkoi të emigronte në Jugosllavi. Ata justifikoheshin se nuk kishin pasuri të luajtshme ose të paluajtshme në katund dhe se po vuanin nga papunësia dhe kriza ekonomike⁵³. Sipas porosive të Ministrisë së Brendshme, gollomboçarët u lejuan të emigronin në Jugosllavi⁵⁴.

Lëvizja revolucionare maqedone, minoriteti bullgarofon dhe shteti shqiptar

Një problem delikat që u fut në mes të minoritetit bullgarofon dhe qeverisë shqiptare ishte lëvizja nacionaliste bullgare (maqedone) që vijonte të ishte aktive në këtë periudhë.*

⁵¹ AQSH, F. MPB, V. 1933, D. 166, fl. 3. Deklaratë e Shoqërisë “Dëshira” Sofje; Letër e Federatës “Dëshira” të Sofjes, dërguar Mbretit, “Shqipëria e Re”, Kostancë, 25 maj 1933.

⁵² Po aty. Letër e hapur e gazetës “Shqipëria e Re”, drejtuar A. Zogut, Kostancë, 25 maj 1933.

⁵³ Po aty, F. MPB, V. 1933, D. 307, fl. 2. Kërkesë e Pleqësisë së Gllombocit dërguar MPB, 22 shtator 1933.

⁵⁴ Po aty, fl. 2. Prefektura e Korçës drejtuar MPB, 6 tetor 1933.

* Kjo lëvizje drejtohej nga Komiteti i Brendshëm Revolucionar Maqedonas (VMORO) që synonte çlirimin e Maqedonisë nga sundimi serb. Në vitet 1911-1912, VMORO-ja qëndroi pasive ndaj apelimeve shqiptare për bashkëpunim të armatosur kundër

Qysh në vitin 1925 administrata e Zogut vijoi të përballej me problemin e lëvizjes bullgare që zhvillohej në Jugosllavi dhe në Greqi. Ajo mori masa energjike dhe mbajti qëndrime të prera për të ndaluar veprimtarinë e komitëve bullgarë që hynin në territorin shqiptar nga Jugosllavia dhe nga Greqia e cila drejtohej kundër këtyre dy shteteve fqinjë. Për t'i shpëtuar ndjekjes së autoriteteve jugosllave, komitetë bullgarë, zakonisht u vetëdorëzoheshin autoriteteve kufitare shqiptare në postën e Goricës. Pasi merreshin në pyetje, ata dërgoheshin në portin e Sarandës nga ku largoheshin prej territorit shqiptar⁵⁵. Këto masa nuk synonin goditjen e lëvizjes maqedone por ishin rezultat i përpjekjeve për inagurimin e një politike miqësore me Jugosllavinë e Greqinë. Sigurisht që kjo politikë e qeverisë shqiptare nuk u prit mirë nga popullsia bullgarofone në Shqipëri.

Si lëvizja e komitëve maqedonas ashtu dhe kërkesat për zgjerimin e gjeografisë së shkollave bullgare duket se ishin reminishenca të periudhës së Nolit, kur figura të rëndësishme të regjimit të tij dhe, veçanërisht pjesëtarët e Komitetit të Kosovës, kishin pasur marrëdhënie miqësore me komitetet maqedone dhe, për rrjedhojë, edhe me qarqet nacionaliste në minoritetin bullgarofon që jetonte në territorin shqiptar.

Në vijim të politikës së ruajtjes së marrëdhënieve miqësore dhe korrekte me Jugosllavinë dhe Greqinë, gjatë vitit 1926 u morën masa të shumta ndalimi dhe dëbimi të pjesëtarëve të lëvizjes maqedone nga territori shqiptar, shumica e të cilëve u ekstraduan në Greqi. Gjithashtu u morën masa shtrënguese ndaj pjesëtarëve të minoritetit bullgarofon në Shqipëri që merrnin pjesë në këtë lëvizje ose që strehonin komitetë maqedonas që vinin nga Greqia dhe Jugosllavia, pasi këto veprime kishin shkaktuar konflikte të vazhdueshme me Jugosllavinë e Greqinë. Kështu u bastis shtëpia e Filip Dhimitrefit në Korçë, sepse ky kishte strehuar

Perandorisë Osmane. Në periudhën e dytë, 1913-1915, VMORO-ja ka patur një rol shumë aktiv dhe me rëndësi të madhe për zhvillimin e bashkëpunimit bullgaro-shqiptar. Veprimtarët e VMORO-së kishin lidhje të ngushta me prijësit shqiptarë, e njihnin mirë lëvizjen çlirimtare shqiptare dhe mundësitë e saj për një luftë të përbashkët kundër pushtuesve serbë. Me qëndrimin e saj ndaj çështjes shqiptare VMORO-ja ka ndikuar në një masë të madhe në politikën e jashtme të Bullgarisë. Kështu, lëvizja çlirimtare shqiptare dhe shteti shqiptar gjetën një aleat të sinqertë në luftën e tyre për pavarësi dhe vetëvendosje.

⁵⁵ *AQSH*, F. MPB, V. 1925, D. 91.

komitë maqedonas. Ai u shpërngul në Berat me qëllim që të mos ishte pranë kufirit⁵⁶.

Qeveria shqiptare ishte e shqetësuar edhe nga disa akte grabitjesh e vjedhjesh që po bëheshin në territorin grek nga disa bullgarë, banorë të 14 fshatrave që i ishin dhënë Shqipërisë, pasi ajo donte të ruante marrëdhëniet miqësore me Greqinë. Prandaj dha udhëzime që të bëhej kujdes nga autoritetet vendore⁵⁷.

Në vitin 1928 u vu re një ulje e presionit të qeverisë ndaj komiteteve irredentiste bullgare. Sigurisht që qeveria shqiptare përpigje të shmangete polemikat dhe tensionet me qeveritë greke e jugosllave për këtë çështje por ajo i zbuti masat ndaj komitëve bullgarë. Kështu, komiti bullgar Boris Stajanov, bashkë me 10 shokë të tij, pasi mori vizë tranzit për në Itali, u largua në mënyrë të fshehtë nga Shqipëria⁵⁸.

Përfaqësuesi i Komitetit Revolucionar Maqedonas, Buzhardoff iu lut qeverisë shqiptare të linte të lirë komitët maqedonas që ishin dorëzuar tek autoritetet shqiptare për të kaluar në Itali. Kjo kërkesë u pranua. A. Zogu urdhëroi që komitët bullgarë, të burgosur në Berat, të largoheshin në fshehtësi nga ndonjë liman shqiptar, ku nuk kishte konsullata greke e jugosllave, për në Itali⁵⁹. Por, nga ana tjetër, Ministria e Brendshme dha udhëzime që të mbaheshin nën mbikëqyrje të rreptë elementët turbullues maqedonë, me qëllim që të mos lihej shteg për ndonjë propagandë apo lëvizje të dëmshme. Ata që vlerësoheshin si të dyshimtë të nxirreshin menjëherë jashtë kufirit⁶⁰.

Mund të supozohet se ky ndryshim i politikës së qeverisë shqiptare erdhi pas konsolidimit të pozitave të saj të brendshme dhe pas afrimit me Italinë. Ka shumë mundësi që qeveria e Romës të ketë kërkuar një tolerancë më të madhe ndaj aktiviteteve të komitëve bullgarë.

Gjithsesi qeveria shqiptare vijoi të përballej me presionin e Jugosllavisë lidhur me lëvizjen maqedone. Legata jugosllave u ankua se Komiteti Maqedonas kishte një çetë dhe disa agjentë në rrethin e Elbasanit, të cilët strehoheshin dhe përkraheshin nga fshatarët vendas⁶¹.

⁵⁶ *Po aty*, F. MPB, V. 1926, D. 88, fl. 1-172.

⁵⁷ *Po aty*, F. MPB, V. 1926, D. 108, fl. 2. MPB drejtuar Prefekturës Korçë, 27 shkurt 1926.

⁵⁸ *Po aty*, F. MPB, V. 1928, D. 84, fl. 7. MPB drejtuar Prefekturës Vlorë, 4 janar 1928.

⁵⁹ *Po aty*, F. MPB, V. 1928, D. 84, fl. 7. MPJ drejtuar MPB, 18 dhjetor 1927.

⁶⁰ *Po aty*, fl. 19. MPB drejtuar prefekturave, 13 shkurt 1928.

⁶¹ *Po aty*, fl. 32. MPB drejtuar Prefekturës Elbasan, 26 shkurt 1928.

Legata jugosllave këmbëngulte se agjentët e Komitetit Maqedon po gjenin përkrahje të madhe në Korçë për të formuar banda kundër Jugosllavisë. Sipas saj, këto banda strehoheshin në fshatrat, Vernik, Bitinckë, Goricë, Zvezdë, Borje, Zëmlak, Leshnicë, Odonisht, Çezmë e në Pogradec. Ajo akuzonte mësuesit e Vernikut, Gollomboçit dhe të fshatrave të tjera se ishin agjentë të Komitetit Maqedon dhe po punonin për formimin e bandave e për shpërndarjen e armëve. Këta thuhej se ishin përkrahur jo vetëm prej bullgarëve por edhe prej shqiptarëve të Korçës⁶². Këto ankesa nxitën edhe hetime të reja dhe kryerjen e disa kontrolleve në shtëpitë e banorëve të fshatit Gollomboç por nuk u gjet ndonjë material komprometues. Por, në verë të vitit 1928 u burgosën disa bullgarë të cilëve iu gjetën bomba dhe armë luftime, gjë që solli reagimin e qeverisë bullgare⁶³.

Shteti shqiptar vijoi të mbetej në pozita disi kontradiktore ndaj pakicës bullgarofone. Në njërin anë ai duhej t'u jepte zgjidhje kërkesave të nacionalistëve bullgarë të cilët kërkonin zgjerimin e arealit të minoritetit bullgar në Shqipëri dhe të drejtave të tij, në anën tjetër duhej të mbante një qëndrim ndaj aktiviteteve të komitëve bullgarë në territorin shqiptar dhe të përballonte presionin në rritje të vendeve fqinje.

Jugosllavët u përpoqën të sensibilizonin edhe qeverinë britanike për tolerimin e aktiviteteve të komitëve maqedonas në Shqipëri. I ngarkuari me Punë i Jugosllavisë Kassidolatz i tha përfaqësuesit britanik Seeds se i kishte tërhequr vëmendjen qeverisë shqiptare që të ndalonte aktivitetin e komitëve në zonën kufitare të Korçës, pasi përpjekjet e forcave shqiptare për t'i parandaluar këto aktivitete kishin qenë joefektive për shkak të qëndrimeve të zyrtarëve lokalë. Kassidolatz deklaroi se nuk kishte qëllim që të krijonte grindje me qeverinë shqiptare por se ishte i shqetësuar nga formimi i një grupi të përbërë nga revolucionarë maqedonë dhe nga pjesëtarë të Komitetit të Kosovës.⁶⁴

Kassidolatz ishte i bindur për vullnetin e mirë të Presidentit dhe të prefektit të ri mysliman të Korçës. Por ai konstatoi se nëpunësit e vegjël lokalë ishin përfshirë në intriga dhe ishin të plogësht. Ai iu betua Seeds se “kjo ankesë nuk ishte si ato që kishte bërë legata jugosllave në

⁶² *Po aty*, fl. 33. MPB drejtuar Prefekturës Korçë, 26 shkurt 1928.

⁶³ *Po aty*, fl. 185. Prefektura e Korçës drejtuar MPB, 14 korrik 1928.

⁶⁴ *The National Archives*, London (më tej: TNA), FO 371/ 12847. Seeds për A. Chamberlain, Durrës, më 27 shkurt 1928.

të kaluarën, e cila kishte ngritur male përtej kodrinave. Por këto intriga të vogla mund të krijonin incidente serioze kufitare.”⁶⁵

Seeds përfitoi nga rasti që t’i kërkonte qeverisë jugosllave të merrte masa për të mbajtur nën mbikëqyrje të arratisurit shqiptarë. Ai i tha të ngarkuarit jugosllav se ishte gati të pranonte vullnetin e mirë të qeverisë jugosllave, por shumë zyrtarë të vegjël serbë po inkurajonin të arratisurit shqiptarë, duke mos zbatuar urdhrat e qeverisë qendrore. Kështu, kufiri verior ishte veçanërisht delikat. I gjithë informacioni tregonte se Shqipëria e Veriut ishte në gjendje të tensionuar, diçka më e acaruar dhe e pakënaqur se sa zakonisht. Ndoshta Tirana kishte arsye më të forta për të qenë e nervozuar për këtë rajon se sa kishte Beogradi për rajonin e Korçës. Ai i kujtoi Kassidolatz se dyshimet e qeverisë shqiptare kishin qenë arsyeja kryesore për incidentin e pranverës së kaluar kur Jugosllavia ishte akuzuar nga Italia si një kërcënuese e paqes.

Seeds i shkruante Chamberlainit se tani Ahmet Beu ishte bërë i ndruajtur ashtu si vitin e kaluar. Gjeneral Percy parashikonte të fillonte një tur njëmuji në Shqipëri por Presidenti e ndaloi atë në momentin e fundit dhe e kishte udhëzuar të qëndronte në Veri.

Kassidolatz i dha në mënyrë konfidenciale përfaqësuesit britanik një informacion që ai e konsideronte si më seriozin që dispononte. Sipas tij në Tiranë ishte formuar një grup me emrin “Komiteti Ballkanik” i cili ishte një bashkim i revolucionarëve maqedonas me Komitetin e Kosovës [këtu duhet nënkuptuar ajo pjesë e KMK që nuk ishte angazhuar në luftën kundër A. Zogut dhe nuk kishte marrë pjesë në kryengritjen e qershorit] dhe që po mbështetej nga disa oficerë italianë në ushtrinë shqiptare. Ky informacion mund të ishte ose jo i vërtetë, por ai kishte mësuar se Abdurrahman Dibra, ministër i Brendshëm, ishte anëtar i këtij Komiteti. Irredentistët shqiptarë dhe agjitorët maqedonas mund të llogarisnin mbështetjen e ministrit të Brendshëm. Në këtë rast çfarë vlere kishte nota jugosllave drejtuar ministrit të Jashtëm? Në notën e tij ai kishte përmendur veprimet e zyrtarëve lokalë se ishin fajtorë për plogështi, por çështja e Abdurrahman Dibrës ishte një çështje tjetër.⁶⁶

Qeveria shqiptare iu përgjigj notës jugosllave duke vënë në dyshim faktet e paraqitura nga legata jugosllave. Zëvendës konsulli britanik në Korçë Purcell i tha Seeds se akuzat jugosllave ishin kryesisht shpikje të

⁶⁵ *Po aty.*

⁶⁶ *Po aty.*

agjentëve të shumtë që dihet se paguheshin nga konsulli lokal serb. Këta njerëz duhej të informonin për diçka që të justifikonin pagat e tyre. Ai pohoi se asnjëherë konsullata jugosllave nuk kishte qenë në gjendje të informonte prefektin për një rast konkret dhe aktual. Me fjalë të tjera, akuzat lidheshin me ngjarje të së shkuarës të cilat ishte e pamundur të kontrolloheshin. Si Presidenti i Republikës, ashtu dhe zyrtarët e MPJ i deklaruan Seeds se ishin gati të plotësonin kërkesat serbe. Ata nuk donin të ngatërroheshin në Çështjen Maqedone. Këta revolucionarë nuk ishin asgjë për ta. Përkundrazi ata përbënin një shqetësim për Shqipërinë. Zyrtarët e lartpërmendur shqiptarë deklaruan se, për më tepër, ishte e paarsyeshme që të vihej në dyshim qeveria shqiptare se po inkurajonte fshehurazi një organizatë, programi i së cilës për një shtet maqedonas, përfshinte edhe tjetërsimin e territorit shqiptar, të banuar nga pakica sllave në zonën fqinje të Korçës.⁶⁷

Presioni mbi qeverinë shqiptare po amplifikohet edhe nga shtypi jugosllav i cili bëri protesta të forta për mbylljen e kufirit në zonën e Ohrit, me justifikimin se kishte rënë epidemia e tifos. Autoritetet jugosllave kishin deklaruar se ekzistonin vetëm dy raste të tilla në këtë zonë. Shtypi akuzonte qeverinë shqiptare se arsyeja e vërtetë e mbylljes së kufirit ishte përgatitja e rrugëve për penetrimin e komitëve maqedonas dhe kosovarë, raportet për veprimet e të cilëve po bëheshin çdo ditë më të qarta.⁶⁸ Edhe ministri jugosllav në Londër u tha zyrtarëve të Foreign Office se mbyllja e kufirit ishte bërë që të favorizoheshin lëvizjet e komitëve brenda në Jugosllavi. “Ministri Gjuriçiq, shkruanin ata, vjen gjithmonë në Foreign Office, flet për Shqipërinë dhe demonstroi pikëpamjen e tij se qeveria britanike po bën gabim që toleron aktivitetet italiane në Shqipëri. Ai e kupton mirë se qeveria britanike nuk është e interesuar për këtë vend, por ai është i bindur se italianët po vijnë politikën e penetrimit dhe, në fund, kjo do të çojë në trazira në Ballkan. Ai asnjëherë nuk e pranon pikëpamjen tonë se nuk ka arsye që, meqë italianët po investojnë para në Shqipëri, kjo të shkaktojë pakënaqësi dhe mosmarrëveshje me Jugosllavinë.”⁶⁹

Në fund të marsit 1928, konsulli jugosllav në Korçë u dha autoriteteve lokale shqiptare një rast për të provuar gatishmërinë e tyre

⁶⁷ TNA, FO 371/ 12847. Seeds për A. Chamberlain, Durrës, më 12 mars 1928.

⁶⁸ TNA, FO 371/ 12847. Kennard për A. Chamberlain, Beograd, më 5 prill 1928.

⁶⁹ TNA, FO 371/ 12847. Shënime të Howard Smith dhe Orme Sargent rreth një bisede me ministrin S.K.S. në Londër.

për të goditur aktivitetin e komitëve. Ai u tha atyre se në disa vende në Korçë ishin strehuar disa revolucionarë maqedonas. Prefekti bashkë me komandantët e policisë e xhandarmërisë, bëri hetime personalisht. Pas kërkimeve rezultoi se nuk kishte as revolucionarë dhe as mbështetës të tyre. Hetime të njëjta u bënë njëkohësisht në fshatin Bilisht dhe në disa fshatra të Korçës por nuk rezultoi asgjë.⁷⁰ Seeds informonte se autoritetet shqiptare në Tiranë mbajtën një qëndrim energjik ndaj Bojan Danovski, një korrespondent shtypi bullgar, i cili pretendonte se përfaqësonte gazetën fashiste “Il Lavoro d’Italia”. U provua pa dyshime se ky individ po punonte për organizatën maqedone, por tha se nuk ishte angazhuar në aktivitete antishqiptare. Atij iu kërkua të largohej nga Shqipëria dhe iu deklarua se propaganda maqedone ishte kundër interesave shqiptare. Ai kundërshtonte të largohej vullnetarisht dhe kështu u dëbua me forcë.⁷¹

Konsullata jugosllave vijonte të ushtronte presion ndaj prefekturës së Korçës për të ndjekur çetat bullgare që vepronin në tokën jugosllave⁷². Edhe autoritetet greke po ushtronin të njëjtin presion. Komandanti i kufirit grek në zonën e Pisoderit, Georgos Zoglopitis dhe togkomandanti i Smerdeshit togeri Kafaqis u ankuan se komitet bullgarë që strehoheshin në katundet Vernik e Zagradec po përkraheshin nga oficerë të xhandarmërisë shqiptare⁷³.

Nën presionin e Greqisë dhe nga shqetësimi se lëvizja e çetave bullgare mund të provokonte një konflikt shqiptaro-grek, me propozimin e prefekturës së Korçës, Këshilli i Ministrave miratoi internimin për një vit në Krujë të Kristo Andon Dinoff, at Llazo Tole, Diço Llazo Tole, Kristo Diko dhe të Nikolla Ilia Popoffski, banorë të Vernikut të cilët ishin anëtarë të një organizate kryengritëse dhe njerëz të rrezikshëm për qetësinë në zonën kufitare⁷⁴. Por, ata u ankuan, duke mohuar se kishin zhvilluar propagandë të huaj. Përkundrazi, pohuan se ishin thjesht shqiptarë që ushqenin ndjenja kombëtare shqiptare⁷⁵.

⁷⁰ TNA, FO 371/ 12847. Seeds për A. Chamberlain, Durrës, më 4 prill 1928.

⁷¹ Po aty.

⁷² AQSH, F. MPB, V. 1929, D. 102, fl. 26. Prefektura e Korçës drejtuar MPB, 22 korrik 1929.

⁷³ Po aty, F. MPB, V. 1929, D. 67, fl. 50. Komanda e kompanisë kufitare, Bilisht drejtuar komandës Baonit II kufizor Korçë, 29 gusht 1929.

⁷⁴ Po aty, F. MPB, V. 1929, D. 102, fl. 63. Vendimi i Këshillit të prefekturës së Korçës dhe Vendimi i Këshillit të Ministrave, 19 tetor 1929.

⁷⁵ Po aty, fl. 78. Ankesë e 5 të dënuarve drejtuar MPB, 8 dhjetor 1929.

Në anën tjetër, edhe qeveria bullgare po ushtronte presion, duke u ankuar se autoritetet shqiptare nuk po silleshin miqësisht me ato pak bullgarë që jetonin në Shqipëri. Si shembull sillej gjobitja e disa fshatarëve të Vernikut, pasi ata kishin fshirë në kishën e fshatit mbishkrimet greke dhe i kishin zëvendësuar me ato bullgare⁷⁶.

Edhe viti 1930 nisi me protestat e forta të fqinjëve për strehimin e çetave maqedone në territorin shqiptar. Madje çështja ishte aq serioze sa që u përfshi edhe qeveria britanike. Në shkurt të vitit 1930 i ngarkuari me Punë i Britanisë së Madhe në Jugosllavi i tha ministrit shqiptar në Beograd, se qeveria jugosllave kishte informata se Komiteti Maqedonas kishte vendosur të dërgonte agjentë të tij në Shqipëri për të organizuar turbullira kundër Jugosllavisë. Ai tha se drejtuesit e Beogradit i jepnin një rëndësi të posaçme kësaj çështjeje dhe, nëse komitet maqedonas, vërtet do ta përdornin tokën shqiptare si bazë operacioni, atëherë çështja mund të merrte një ngjyrë serioze dhe Jugosllavia do të kishte të drejtë të justifikonte marrjen e disa masave kundër Shqipërisë⁷⁷. Të njëjtin paralajmërim i bëri ministrit të Jashtëm të Shqipërisë edhe ministri Britanik në Tiranë, Hodgson. Qeveria shqiptare u dha britanikëve siguri të forta e kategorike se nuk do ta toleronte një veprimtari të tillë⁷⁸.

Në fillim të vitit 1935, italianët shfaqën dyshime se ende nuk ishin shuar bazat e mbështetjes që kishin pasur organizatat maqedone në Shqipëri, veçanërisht gjatë viteve 20-të. Legata italiane në Tiranë i dërgonte Romës një listë me disa emra të cilët i konsideronte si anëtarë të një komiteti maqedon në Tiranë në të cilën bënin pjesë edhe disa shqiptarë.⁷⁹ Por, më vonë legata italiane e Sofjes, pasi bëri hetime për

⁷⁶ *Po aty*, F. MPB, V. 1929, D. 67, fl. 22. MPJ drejtuar MPB, 16 dhjetor 1929.

⁷⁷ *Po aty*, F. MPB, V. 1930, D. 100, fl. 1. MPJ drejtuar MPB, 25 shkurt 1930.

⁷⁸ *Po aty*.

⁷⁹ *Archivio Storico Diplomatico, Ministero degli Affari Esteri, Roma* (më tej: *AMAE*), *Affari Politici (1931-1945)*, Albania, Busta 49. *Questione bulgaro-macedone e bulgaro-albanese (posiz.1-3)*. Legata italiane në Tiranë për MPJ Romë, pa datë. Në këtë dokument si anëtarë të komitetit maqedon jepeshin: Aleks Kamburi, Mitro Radoja (Radoviç), Llambo Kristiç, Kancelari i legatës bullgare Petseff, Llambo Markuli (për të cilin thuhej se ishte arrestuar në Tiranë në vitin 1928 sepse kishte pasur marrëdhënie të fshehta me komitetet maqedonase dhe më vonë ishte liruar nga Koço Kotta nën përgjegjësinë e tij personale si ministër i Brendshëm, ndërsa kreu i bandës maqedonase ishte riatdhesuar), Petro Anastasi, Kristo Luarasi, Pekmezi, Anastas Llosja, Ramiz bej Dibra (kolonel shqiptar), Ali Fehmi Kosturi (nënkolonel shqiptar), Mitrush Kristo, Ilori Georgieff, Ibrahim Nuri, Shahin Cami, Hamdi Daci, Dimiter Mihaloff, Mustafa Baroti, Zija Bej Ohri, Hydarverdi Ohri dhe Shefqet Efendi.

këtë çështje, e hodhi poshtë mundësinë e ekzistencës së një komiteti maqedon në Tiranë. Ajo pohonte se personat e shënuar ishin emigrantë bullgarë nga Maqedonia serbe së bashku me disa persona shqiptarë. Gjithsesi, legata e Sofjes nuk përjashtonte mundësinë e kontakteve të komiteteve maqedone në Bullgari me simpatizantë të tyre në Jugosllavi, Itali dhe në Shqipëri dhe si pikë lidhëse të tyre cilësonte një person të punësuar nga legata bullgare në Romë që quhej Assenkoff.⁸⁰

Në prag të agresionit italian duket se pati përpjekje të reja për nxitjen e lëvizjes maqedone brenda territorit shqiptar, megjithëse autoritetet shqiptare ishin vigjilente dhe po e kontrollonin mirë situatën. Në janar të vitit 1939, prefektura e Peshkopisë informoi Ministrinë e Brendshme se jugosllavët ishin tepër të shqetësuar ngaqë kryetari i komitëve bullgaro-maqedonas Vançe Mjalloff ishte pritur mirë e me shumë nderime nga qeveria shqiptare dhe se ai synonte të krijonte çeta me komitë shqiptarë e maqedonas që do të vepronin në territorin jugosllav. Ndonëse ky ishte një lajm jo i vërtetë, Ministria e Brendshme e Shqipërisë dha porosi që, nëse ai hynte në territorin shqiptar, të ndalohej për të shmangur ndonjë aktivitet terrorist⁸¹.

Si konkluzion mund të thuhet se lëvizja revolucionare nacionaliste maqedonase gjeti njëfarë terreni në Shqipëri, duke i shkaktuar mjaft andralla e shqetësime qeverisë shqiptare pasi ajo u ndodh nën një presion të fortë ndërkombëtar nga fqinjët dhe nga Fuqitë e Mëdha për tolerimin e aktiviteteve irredentiste maqedonase në Shqipëri. Nga ana tjetër, qeveria shqiptare mori masa për ndalimin e këtyre aktiviteteve ndonëse ekzistonte një shkallë simpatie për lëvizjen revolucionare maqedonase për shkak të ndjenjave miqësore me Bullgarinë dhe, kryesisht, ngaqë ajo shihej si një aleate e natyrshme e lëvizjes irredentiste shqiptare për Kosovën.

⁸⁰ *AMAE*, Affari Politici (1931-1945), Albania, Busta 49. Questione bulgaro-macedone e bulgaro-albanese (posiz.1-3), MPJ në Romë për legatën italiane në Tiranë, 1 shkurt 1935.

⁸¹ *AQSh*, F. MPB, V. 1938, D. 140. Prefektura e Peshkopisë drejtuar MPB, 13 janar 1939.

S u m m a r y

THE BULGARIAN (MACEDONIAN) MINORITY FROM 1925 TO 1939

The Bulgarian speaking Macedonian minority is a community with a fascinating history of co-existence while developing and fostering its national identity within the framework of the Albanian state. This paper provides thorough evidence, researched in the Albanian and foreign archives, on the extent of this minority, the development of education in their mother tongue, the attitude of the Albanian government towards the process of their identity building, the relations with the Bulgarian government concerning this question, etc.

Another interesting topic dealt with in the article is the Bulgarian nationalists' activity in the areas populated by this minority, the Albanian authorities' attitude towards them and the concern raised by the activities of the Macedonian committees in Albanian territory, especially the impact they had on the Albania's relations with its neighbors, Yugoslavia and Greece and the reaction of the western diplomats.